

64-42-122/2
11.11.16к.

УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
Равлінко Зоряни Петрівни
«Заборона дискримінації:
загальнотеоретичне дослідження»,
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.01
(теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень)

Питання заборони дискримінації залишається в Україні вельми актуальним і проблематичним не лише в зв'язку з недостатньою опрацьованістю на доктринальному рівні в умовах національної правової системи, але й з огляду на динамічну зміну соціально-економічних умов і обставин. Військова й ідеологічна агресія з боку північного сусіда зумовила формування в суспільстві верств, які характеризуються підвищеним рівнем соціальної вразливості; ідеться не лише про внутрішньо переміщених осіб, але й про учасників антитерористичної операції, які після виконання громадянського обов'язку в зоні АТО здебільшого опиняються сам-на-сам із проблемами працевлаштування й соціальної адаптації. Нерідкі випадки необґрунтованої відмови у працевлаштуванні демобілізованим особам, які брали участь у антитерористичній операції, мають всі ознаки дискримінації й можуть призводити до негативних наслідків як для зазначених осіб, так і для суспільства в цілому.

Менш очевидні, але не менш небезпечні дискримінаційні практики за ознакою расової й національної приналежності, кольору шкіри, релігійними переконаннями змушують їх суб'єктів об'єднуватись з метою захисту власних інтересів у групі, які можуть включати в себе не лише прибічників законних шляхів розв'язання наявної проблеми, але й радикальні елементи, схильні до демонстративних і насильницьких дій, або ж зумовлюють соціальну апатію й десоціалізацію їх учасників.

Дискримінаційні практики за гендерною ознакою також рано вважати подоланими; до того ж стосуються вони не лише жінок, але й чоловіків. Так, презумпцію залишення дитини з матір'ю в разі розлучення батьків з точки зору заборони дискримінації навряд чи можна вважати бездоганною практикою з огляду на принцип однакового ставлення в однакових випадках, і різного – в різних.

Хибне розуміння або свідоме перекручування принципу заборони дискримінації теж свідчить про актуальність питання, яке становить предмет дисертаційного дослідження З. П. Равлінко. Так, намагання деяких державних службовців трактувати вимогу обов'язкового володіння

державною мовою для цієї категорії як дискримінаційну також засвідчує недостатній рівень поінформованості та усвідомлення сутності й вимог заборони дискримінації в суспільстві.

Тож відзначена З. П. Равлінко актуальність дослідження (с. 3 – 4), метою якого є загальнотеоретична характеристика принципу заборони дискримінації (с. 5) не викликає заперечень. При оцінці актуальності дослідження також видається доречним акцентувати на тому, що дисертація виконана в рамках науково-дослідної роботи Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» з теми «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні» (державний реєстраційний номер 0112U001217).

Обґрунтованість наукових положень дисертації, їхня достовірність і новизна

Використання дисертантом широкого спектру сучасних наукових підходів, методів і прийомів пізнання правових явищ (діалектичного та метафізичного підходів; методів сходження від конкретного до абстрактного та від абстрактного до конкретного, структурно-функціонального, системного, порівняльно-правового й герменевтичного; а також таких прийомів як аналіз, теоретичний синтез, абстрагування, дедукція, індукція, класифікація, порівняння, спростування) дозволило, як видається, забезпечити потрібну об'єктивність дослідження та достовірність наукових результатів, викладених у дисертації. Слід позитивно відзначити факт детального висвітлення З. П. Равлінко сфери застосування використаних у процесі роботи методів (с. 27 – 34), що певною мірою свідчить про самостійність дослідження й оригінальність авторської позиції.

На думку опонента, все це разом з методологічною коректністю у визначенні об'єкту, предмету, мети й завдань (с. 5) цього безумовно цікавого дослідження, а також продуманим концептом роботи не могло не позначитися позитивно й на науковій новизні одержаного дисертантом наукового продукту. Зокрема, саме з таких позицій видається доцільним схарактеризувати наступні положення роботи:

1. Ґрунтовний аналіз нормативної бази й судової практики в частині співвідношення понять «диференціація» та «дискримінація», на підставі якого дисертантка доходить слушного висновку, що поняття «диференціації» є ширшим, ніж поняття «дискримінації», оскільки будь-яка відмінність, розрізнення не обов'язково є дискримінацією, проте завжди є диференціацією (с. 56 – 58). Дещо дивною, щоправда, у цьому контексті видається думка, згідно з якою закріплення окремих видів диференціації правовими нормами без належного обґрунтування має розглядатись як узаконена дискримінація (с. 58). Нормативно-правовий акт не мусить

містити обґрунтування норм, тому належні роз'яснення мають надаватись у відповідних інтерпретаційних актах або ж правових позиціях вищих судових інстанцій.

2. Авторську характеристику й аналіз «захищених ознак» (с. 116 – 146) та виявлену дисертантом невідповідність між тлумаченням і застосуванням норм про заборону дискримінації у практиці Європейського суду з прав людини й Конституційного Суду України (с. 152 – 155). Зокрема, З. П. Равлінко цілком слушно відзначено «непересічне нерозуміння Конституційним Судом України» європейських стандартів свободи слова, наслідком чого стало створення нової «захищеної ознаки» від дискримінації у вигляді належності до публічних осіб (с. 154).

3. Відзначену авторкою потребу застосування «зразків для порівняння» (с. 123 – 124) у справах, пов'язаних із застосуванням принципу недискримінації, та недодержання цієї вимоги вітчизняними судами. З. П. Равлінко виправдано наголошує на тому, що у зв'язку з невизнанням необхідності знайти зразок для порівняння нівелюється смисл заборони дискримінації як субсидіарного засобу для боротьби з особливим видом юридичної нерівності: такий підхід буде спонукати суди в найкращому випадку встановлювати факт нерівності, але не факт дискримінації, адже останній без зразка для порівняння встановити неможливо (с. 156).

4. Заслуговують на увагу й висновки стосовно низької ефективності чинного в Україні порядку проведення антидискримінаційних експертиз та рекомендація щодо проведення антидискримінаційних експертиз виключно в порядку нагляду, а не у формі контролю чи самоконтролю (с. 151 – 152).

Офіційний опонент підкреслює, що також заслуговують на увагу та наукову підтримку й інші результати здійсненого З. П. Равлінко дослідження.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують одинадцять підрозділів, висновків і списку використаних джерел.

На початку, у вступі, обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок з науковими планами та програмами, мета й завдання, об'єкт і предмет, методологія дослідження, новизна та практичне значення одержаних результатів, апробація результатів роботи, наводяться відомості про публікації, структуру й обсяг дисертації. У першому розділі, «Теоретико-методологічні засади дослідження», розглянуто історичний аспект становлення поняття дискримінації та її заборони, а також визначено методологічні засади дослідження. Другий розділ, «Дискримінація та її заборона: загальна характеристика», містить огляд сучасних інтерпретацій

принципу юридичної рівності у світлі заборони дискримінації, висвітлює основні підходи до визначення поняття дискримінації, причин юридичної нерівності й дискримінації, та змісту принципу недискримінації. Натомість у третьому розділі, «Види дискримінації та засоби протидії їй», подається класифікація видів дискримінації, й розглядаються такі її види, як пряма й опосередкована, позитивна та негативна, а також види дискримінації залежно від ознак, за якими вона здійснюється. Наприкінці розділу висвітлені особливості реалізації заборони дискримінації у правотворчій, правозастосовчій, правотлумачній і правореалізаційній діяльності.

Насамкінець наведено загальні висновки (11 позицій) і список використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 201 сторінку, з яких основного тексту – 169 сторінок. Список використаних джерел включає 291 найменування, серед яких п'ять десятків позицій становлять іншомовні видання.

Варто відзначити потужну емпіричну базу дослідження (понад 200 рішень національних судів у справах, де предметом розгляду було застосування принципу недискримінації), ґрунтовний аналіз рішень Європейського суду з прав людини, міжнародних конвенцій і договорів та національного законодавства. Дослідження споряджене порівняльними таблицями, які доступно й наочно демонструють результати здійсненого дисертантом аналізу.

У цілому офіційний опонент хотів би спеціально наголосити, що дослідження З. П. Равлінко являє собою актуальну, самостійну, завершену монографічну роботу переважно теоретичного характеру, присвячену осмисленню принципу недопущення дискримінації та уточненню поняття дискримінації, її причин і видів, істотних рис, а також змісту принципу недискримінації та особливостей його реалізації в юридичній діяльності.

Завершуючи оцінку змісту дисертації та її оформлення, необхідно констатувати, що дисертацію та її автореферат оформлено відповідно до вимог «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. і принципових зауважень до них в опонента немає. Зміст автореферату дисертації ідентичний основним положенням дисертації, а основні положення дисертації належним чином відображено в її авторефераті.

Оцінка висновків здобувача щодо значущості його праці для науки й практики

Офіційний опонент вважає, що дисертант обґрунтовано підійшла до оцінки перспектив теоретичного й практичного застосування наукових результатів своєї роботи, зазначивши, що опрацьовані нею теоретичні та

теоретико-прикладні положення, міркування та висновки можуть бути використані в у науково-дослідницькій сфері – для подальшої розробки проблематики заборони дискримінації; у навчальній (педагогічній) діяльності – під час викладання теоретико-правових навчальних дисциплін та дисциплін, пов'язаних із забезпеченням і захистом прав і свобод людини, міжнародними стандартами прав людини та практикою Європейського суду з прав людини; у правотворчій діяльності – для вдосконалення технік законодавчої регламентації заборони дискримінації в Україні та у правозастосовчій діяльності – для врахування під час реалізації адміністративної та судової діяльності в справах, які стосуються застосування принципу недискримінації. Слід додати, що результати дослідження З. П. Равлінко також можуть використовуватись у правовиховній роботі – для підвищення правової культури громадян України, їх поінформованості щодо змісту принципу недискримінації та особливостей його реалізації в юридичній практиці та державному управлінні.

Зауваження

Водночас слід зауважити, що в роботі З. П. Равлінко наявні окремі положення, які видаються спірними або потребують додаткового роз'яснення.

1. Так, наприклад, викликає певні сумніви доречність характеристики методології дослідження в цілому як позитивістської (с. 5 – 6), оскільки виправдане використання дисертанткою метафізичного (с. 31 – 32) методологічного інструментарію в частині дослідження ціннісного аспекту правової системи тощо навряд чи узгоджується з диспозитивом позитивізму. Окрім того, поняття прав людини вкорінене насамперед у ґрунті природно-правових підходів, тоді як позитивістські концепції праворозуміння здебільшого обстоюють рефлексивну природу прав, їх пряму залежність від правових заборон і зобов'язань. Почасти виправдовує зазначене твердження розгляд принципу недискримінації крізь призму заборони дискримінації, що передовсім властиво саме прибічникам позитивістських концепцій праворозуміння. Однак, більш слушним у цьому контексті видається висновок З. П. Равлінко стосовно того, що використані в дослідженні підходи й методи взаємопов'язані та взаємозалежні й становлять *інтегральну* основу усієї методології (с. 34).

2. Як видається, поряд із принципом забезпечення рівності прав, мав би бути висвітлений і принцип еквівалентності прав, на якому останнім часом усе частіше наголошується у феміністичних теоретико-правових підходах. Позиції у дебатах навколо рівності та відмінності тісно пов'язані з розумінням гендеру та гендерної відмінності. З огляду на кричущі, закріплені у праві форми дискримінації спершу втілювалися позиції рівності, які прагнули реалізації рівності чоловіків і жінок, як із правового, так і з

суспільного погляду. Мета зрівняння соціальних та індивідуальних можливостей жінок із чоловічими реалізовувалася через вимогу формальної правової рівності. Згодом акценти змістилися в «перспективу відмінності», зумовлену гендерною відмінністю жінок та чоловіків, де гендерна відмінність уже мислиться з жіночої перспективи. Сучасна теорія відмінностей наголошує на тому, що жіночому не надається та ж вартість у межах гендерних відмінностей у правовій системі, заснованій на чоловічому ідеалі правового суб'єкта, й наполягає на потребі еквівалентних, а не рівних прав. Переоцінка жіночого в правовому полі не може реалізовуватися через права рівності, натомість лише шляхом заснування еквівалентних прав: оскільки під еквівалентністю слід розуміти рівноцінність, що не ґрунтується на однаковості, можна визнавати й поважати відмінності, а також усувати обмеження наявної гендерної ієрархії. У моделі еквівалентного права, на думку її прибічників, можливими мають бути різні стилі життя, які б не відтворювали стереотипи жіночності та гетеросексуальності як норму. Отже, принцип еквівалентних прав наразі становить альтернативу принципу рівних прав, і в цьому сенсі також потребує розгляду в аспекті недопущення дискримінації (та в частині співвідношення з феноменом так званої «позитивної дискримінації», доволі ґрунтовно висвітленим у дисертації З. П. Равлінко (с. 109 – 116)).

3. Певні сумніви викликають і пропозиції доповнити перелік законодавчо захищених від дискримінації ознак тими, які стосуються юридичних осіб: організаційно-правова форма; сфера діяльності; місце реєстрації; обсяг статутного капіталу; частка державної/приватної власності або іноземних інвестицій у статутному капіталі; обсяг прибутків; кількість найманих працівників тощо (с. 150, 160, 167). Як цілком слушно зазначає З. П. Равлінко, «суть дискримінації проявляється аж ніяк не в обмеженні, адже сама собою наявність будь-яких обмежень є не дискримінацією» (с. 155), а встановлення певних обмежень щодо юридичних осіб із огляду на їх організаційно-правову форму, сферу діяльності, місце реєстрації, обсяг статутного капіталу тощо здійснюється законодавцем і суб'єктами правозастосування передовсім виходячи з інтересів замовників і споживачів їх послуг, а також з урахуванням цивільної деліктоздатності юридичних осіб. Окрім того, зазначені пропозиції потребують значно серйознішого обґрунтування.

Утім, ці зауваження є не стільки вказівками на недоліки дисертаційного дослідження, скільки маркерами дискусійних питань, передбачають урахування здобувачкою в подальшій науковій роботі, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку змісту дисертації.

Загальні висновки

Дисертація **Равлінко Зоряни Петрівни** «Заборона дискримінації: загальнотеоретичне дослідження» є завершеною самостійною дослідницькою працею.

У ній отримано нові науково обґрунтовані результати, які в своїй сукупності уможливають повноцінну загальнотеоретичну характеристику принципу недопущення дискримінації та уточнюють поняття дискримінації, її причини і види, істотні риси, а також зміст принципу недискримінації та особливості його реалізації в юридичній діяльності.

Дисертація та її автореферат виконані й оформлені у відповідності до вимог «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р.

Зміст автореферату дисертації ідентичний основним положенням дисертації, а основні положення дисертації належним чином відображено в її авторефераті й у десяти публікаціях, з яких чотири є науковими статтями, опублікованими у фахових наукових виданнях України, одна – статтею в науковому іноземному періодичному виданні з юридичного напрямку та ще п'ять – тези доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Дисертант – **Равлінко Зоряна Петрівна** – заслуговує на присудження шуканого наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

09 листопада 2016 р.

Офіційний опонент:

Завідувач кафедри
теорії та історії держави і права
Університету митної справи та фінансів
кандидат юридичних наук, доцент

Д. О. Бочаров

Учений секретар

Т. М. Брус

